

Скрипник Н.І.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини, м. Умань

РОЛЬ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ДОБРОЗИЧЛИВИХ СТОСУНКІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглядаються особливості впливу мистецтва на розвиток доброзичливих стосунків серед дошкільників. Досліджуються погляди педагогів та митців щодо виховної та розвивальної функції мистецтва, ефективних способів емоційного впливу на дітей. А також визначаються основні методи і прийоми формування доброзичливого ставлення дошкільників до однолітків за допомогою творів мистецтва, зокрема – музики.

Ключові слова: доброзичливість, взаємостосунки, емоційне сприйняття, співпереживання, музична гра.

Проблема формування моральної особистості є пріоритетною гуманітарною проблемою, яка потребує значних зусиль державних органів, наукових установ та освітніх закладів. Про можливість впливу мистецтва на моральні і естетичні сторони розвитку людини відомо давно, про що у різні історичні періоди вчені висвітлювали в своїх працях. Філософи (Конфуцій, Арістотель, Платон) вказували на провідну роль мистецтва в суспільному вихованні людини та вважали, що без мистецтва неможливе суспільне виховання. Провідним засобом виховання у той період визнавалася музика, куди грецькі вчителі і філософи включали і танці, і декламацію [1]. Музику визнавали основним засобом виховання тому, що цей вид мистецтва, на думку античних мислителів, в найбільшій мірі відображає життя, а значить впливає на душу людини і її моральну складову.

Філософи епохи просвіти (Ж. Руссо, Д. Дідро, Г. Лессінг) підкреслювали виховну функцію мистецтва, як засобу формування кращих громадянських якостей людини. Зокрема, Д. Дідро вважав, що мистецтво повинно долучати

людей до великих і прекрасних діянь, так як воно вчить людину бачити прекрасне і діяти відповідно до ідеалів краси і моральності. Моральне виховання людини вважав головним завданням мистецтва і Г. Лессінг, який вважав, що саме музика, театр і художня література найкраще реалізують виховні завдання [1].

Російські мислителі ХІХ століття В. Белінський, Н. Чернишевський, Н. Добролюбов підкреслювали моральне та естетичне значення мистецтва. Вчені доводили, що без розвиненого естетичного почуття немає моральної особистості. Зокрема, Чернишевський вважав обов'язковим завданням з раннього віку розвивати в людях здатність відгукуватися на мистецтво всім серцем і шукати в ньому відповіді на важливі питання людського життя [8]. Мистецтво, на думку Н. Чернишевського, здатне говорити людині про нього самого, збуджувати потребу в самокритиці, самооцінці, аналізі свого минулого і сьогодення.

Філософи ХХ сторіччя (А. Буров, М. Каган та ін.) вважають, що в мистецтві розкривається соціальна сутність людини. На думку А. Бурава, головним предметом мистецтва є людське життя, різноманітні стосунки людей, їх думки і почуття, їх переживання. Саме це людське життя в самих різних її проявах відображається у більшості творів мистецтва. [1]. Ми розділяємо і думку М. Кагана, який говорить, що «мистецтво одухотворяє, облагороджує людину, пробуджує в ній духовні потенції» [5, с. 20]. Адже, завдяки мистецтву, розширюються можливості і засоби людського спілкування.

Вітчизняні та зарубіжні педагоги і психологи також підкреслюють провідну роль мистецтва у формуванні всіх сторін особистості людини. Так, на думку Н. Ветлугіної, перші моральні уявлення і поняття, формуються у дітей найбільш успішно під впливом творів мистецтва, оскільки без відповідного естетичного ставлення значно знижується дієвість моральних уроків, які викладаються дорослими [2]. Крім того, мистецтво, з одного боку, служить засобом пізнання навколишнього світу, а з іншого - засобом виховання, бо впливає за допомогою художніх творів на почуття і мислення людей, впливає на їхні погляди і ставлення до навколишнього світу.

Отже, вплив мистецтва на людину багатогранний. Важливою стороною цього впливу Б. Неменський вважає те, що мистецтво зближує людей один з одним, налагоджує їхні стосунки, спонукає співчувати, співпереживати і допомагати. Мистецтво володіє можливістю пробудити чуйність душі, відповідне реагування на прекрасне і потворне в реальному житті [7, с. 25]. Тобто, саме використання мистецтва формує такі моральні характеристики як доброзичливість і дружелюбність.

Важливий вклад у розробку теоретичних і прикладних проблем формування моральної особистості, внесли праці Л. Артемової, І. Беха, Л. Божович, О. Кононко, В. Кузя, В. Лугового, Л. Масола, В. Плахтій, Т. Поніманської, О. Сухомлинської та ін. У працях учених зазначається, що в дошкільному віці, засвоєння соціальних та моральних норм через твори мистецтва сприяє ослабленню агресивних проявів дитини, вчить співпереживанню, взаєморозумінню з оточуючими. І у цьому сенсі важко переоцінити вплив мистецтва. Головний сенс виховного впливу творів мистецтва - універсальне і різноманітне відображення внутрішньої моральної, естетичної та духовної сфери людини.

З огляду на вище викладене, метою нашого дослідження було з'ясувати вплив мистецтва (зокрема, музичного) на процес формування доброзичливих стосунків у дітей старшого дошкільного.

Теоретичний пошук переконав нас, що мистецтво здатне впливати на особистість, формувати у неї позитивну моральну позицію до навколишнього світу. І особливо важливо починати впливати на дитину засобами мистецтва саме у дошкільному віці. Адже, на цьому етапі засвоєння соціальних норм і отримання знань про оточення через мистецтво відбувається легко і невимушено, послаблюються агресивні прояви у дітей, виникає співпереживання, посилюється взаєморозуміння з однолітками та дорослими. Тим паче, що відсутність моральних норм, як стверджують учені, неможливо заповнити в зрілі роки, якщо ця здатність не розвинена саме в дитинстві.

Ми переконалися, що засвоєння моральних цінностей через мистецтво відбувається у процесі естетичної діяльності людини, здійснюваної в двох її

формах: сприйнятті мистецтва і створенні художнього продукту, про що наголошував у своїх працях О.М. Леонтьєв [6]. А сприйняття творів мистецтва можливе лише тоді, коли воно накладається на досвід почуттів і включає процес співпереживання герою художнього твору, де почуття - невід'ємна частина здатності людини сприймати і осмислювати світ. Лише через мистецтво людина може відчутти і пережити чужий досвід. І це дуже важливо у виховному процесі з дітьми, які емоційно переживають чужі невдачі та успіхи, але ще не вміють співвідносити чужий досвід з власним.

Саме через мистецтво і можна навчити дитину доброзичливо сприймати, аналізувати і робити висновки. Адже, повноцінне сприйняття змісту мистецького твору передбачає не лише рухову реакцію, але й осмислення його, тобто уміння розуміти іншу людину і співпереживати їй, що і призводить до зародження доброзичливості у дитини. Через співпереживання героєві мистецького твору дитина починає розуміти себе та інших людей в реальному житті. Тобто, сприйняття мистецтва передбачає не зовнішній прийом інформації, а переживання і осмислення її як свого власного реального досвіду.

Можна стверджувати, що дитина соціалізується, набуває певні навички життя в людському суспільстві саме у той час, коли переживає за героїв та події у мистецькому творі. А інформація, заснована на духовному досвіді іншої людини (наприклад, автора), отримана при сприйнятті твору мистецтва, розвиває дитину і формує її характер, допомагає осмисленню власних почуттів. П.Ф. Лесгафт підкреслює, що вплив творів мистецтва на дитину відбувається згідно задуманого автором змісту. У цьому і полягає головний сенс виховного впливу творів мистецтва - універсальне і різноманітне відображення внутрішньої, духовної сфери людини.

Особливим видом мистецтва, заснованому на емоційно-змістовій складовій, на нашу думку, є музика. Вона може надавати прямий і сильний емоційний вплив на людей, так як в ній відображені людські емоції, почуття, настрої, тобто те, що складає основу духовного і морального світу людини. Музика емоційна за своєю сутністю, за своїм змістом. Завдяки цьому вона стає, за висловом Б.М. Теплова, «емоційним пізнанням» та дає ні з чим не порівнянні

можливості для розвитку емоційної сфери людини. Дане положення важливо саме для дошкільного віку, так як в дитинстві всі предмети і явища сприймаються, насамперед, почуттям.

На думку Л.С. Виготського, генетичними формами регуляції поведінки в дитинстві довго залишаються емоції і саме їм у процесі розвитку належить роль регуляторів становлення особистості як цілісного утворення. Говорячи про гармонійний розвиток особистості, Л.С. Виготський в якості найважливішої умови називав єдність емоційної та інтелектуальної сфер психіки дитини. А музика є унікальним засобом формування цієї єдності, оскільки має великий вплив не тільки на емоційний, але і моральний та пізнавальний розвиток дитини. Учений вказував на особливий вплив музичного мистецтва: музика не може прямо «перенести» моральність в душу людини, вона здатна лише безпосередньо розбудити дремаючі в ньому моральні сили, збуджуючи людські емоції. Виховний вплив музики закладено в самому переживанні від музичного впливу [3, с. 43-57]. Адже почуття, закладені в музиці, можуть бути сприйняті слухачем тільки при емоційно-естетичному переживанні.

Серед ефективних методів морально-естетичного впливу музики на дитину Н.О. Ветлугіна називає метод спонукання до співпереживання. Ми вже зазначали, що сприйняття музики (або інших видів мистецтва) пов'язане з умінням виявити, чути інтонації певної людини і співпереживати цій людині. Тому ефективним методом формування морального ставлення дошкільників до однолітків у процесі музичного виховання, може бути метод спонукання до співпереживання герою музичного твору через емоційно-сміслову інтонацію. А відбуватися це може за допомогою вокальних імпровізацій і «пластичного інтонування», які освоюються дошкільниками на музичних заняттях. Метод спонукання до співпереживання емоційно-смісловій інтонації в процесі сприйняття музичного мистецтва і створення художнього продукту сприяє позитивному прийняттю та оцінюванню дошкільниками дій автора або героя твору як своїх власних [2]. Співпереживаючи герою, авторіві твору в дітей народжується бажання надати їм допомогу і підтримку, виявити доброзичливість та люб'язність.

Розуміння іншої людини в музичному творі, співпереживання йому сприяє доброзичливості дошкільника до свого однолітка в реальному житті. Дитина починає звертати увагу на однолітка, на його успіхи і невдачі. Все це сприяє прояву його відкритості іншим дітям. Він вчиться сприймати свого однолітка як рівного собі і подавати йому необхідну допомогу та підтримку. Таким чином, метод спонукання до співпереживання емоційно-сміисловою інтонацією сприяє формуванню морального ставлення дошкільнят один до одного. Такі прийоми як театралізація, вокальна імпровізація, «пластичне інтонування» доповнюють, розширюють і поглиблюють можливості цього методу.

Наступним найбільш активним методом впливу на формування доброзичливих взаємин дошкільника, на нашу думку, є музична гра. Вона викликає у дітей великий інтерес, тим самим залучаючи їх у сферу музичного мистецтва. Н.О. Ветлугіна, зазначає, що музичну гра сприяє емоційному переживанню музичних творів, розвитку у дітей інтересу до музики і позитивного ставлення до неї [2]. Завдяки захоплюючому та емоційному характері гри, яка є провідним видом діяльності в дошкільному віці, відбувається глибше розумінню змісту творів мистецтва та засвоєння моральних цінностей, закладених в них. Засвоєння цих цінностей відбувається на основі сполучення соціального та особистого досвіду дитини в яскравій, емоційній формі. Крім того, гра сприяє розвитку музичних здібностей дітей, а також розвитку самостійної дитячої творчості.

В основі ігрового сприйняття та обігравання творів мистецтва лежить механізм емпатійного переживання з образом. Зміст, закладений у мистецькому творі, стає для дитини емоційно значущим, а засвоєння моральних норм ним відбувається у захоплюючій, емоційній та доступній формі.

Отже, у ході теоретичного вивчення проблеми дослідження ми переконались, що використання мистецтва у виховному процесі з дітьми дошкільного віку формує такі моральні характеристики як доброзичливість і дружелюбність, бо мистецтво зближує дітей, допомагає налагоджувати їхні стосунки, пробуджує чуйність душі. Формування морального образу людини

засобами мистецтва відбувається через сприйняття мистецтва і створення художнього продукту, а найефективнішими методами впливу є спонукання до співпереживання та музична гра.

Література:

1. Буров А.И. Эстетическая сущность искусства. / Академия наук СССР. Институт теории искусств. - М.: Госуд. Изд-во Искусство, 1956. – 290 с.
2. Ветлугина Н.А. Музыкальное воспитание в детском саду. - М.: Просвещение, 1981. — 240 с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологич. очерк. - Изд. 2-е. - М.: Просвещение, 1967. — 93.с.
4. Гуманистическая мысль, школа и педагогика эпохи позднего средневековья и начала нового времени: Исследования и материалы / К.И.Салимова. - М.: НИИ Общей педагогики АПН СССР, 1990. – 200 с.
5. Каган М.С. Мир общения: Проблема междусубъектных отношений. М.: Политиздат, 1988. - 315 с.
6. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения в 2-х т. /Под редакцией В.В. Давыдова и др. — М.: Педагогика, 1983. — Т.2. — 318 с.
7. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1981. - 192 с.
8. Чернышевский Н.Г. Эстетические отношения искусства к действительности. М.: Государственное изд-во художественной литературы, 1955. - 220 с.

References (translated and transliterated)

1. Burov A.Y. Éstetycheskaya sushchnost' yskusstva. / Akademyya nauk SSSR. Ynstytut teoryy yskusstv. M.: Hosud. Yzd-vo Yskusstvo, 1956. – 290 s.
2. Vetluhyna N.A. Muzykal'noe vospytanye v det·skom sadu. M.: Prosveshchenye, 1981. — 240 s.
3. Vyhot·skyy L.S. Voobrazhenye y tvorchestvo v det·skom vozraste. Psykholohych. ocherk. - Yzd. 2-e. - M.: Prosveshchenye, 1967. — 93.s.

4. Humanystycheskaya mysl', shkola y pedahohyka épokhy pozdneho sredne-vekov'ya y nachala novoho vremeny: Yssledovaniya y materyaly / K.Y.Salymova. - M.: NYY Obshchey pedahohyky APN SSSR, 1990. – 200 s.

5. Kahan M.S. Myr obshcheniya: Problema mezhdusub"ektnykh otnosheniy. M.: Polytyzdat, 1988. 315 s.

6. Leont'ev A.N. Yzbrannye psikhologicheskiye proyzvedeniya v 2-kh t. /Pod redaktsiyey V.V. Davydova y dr. — M.: Pedahohyka, 1983. — T.2. — 318 s.

7. Nemenskiy B.M. Mudrost' krasoty: O probleme éstetycheskoho vospytaniya: Kn. dlya uchytelya. - M.: Prosveshchenye, 1981. - 192 s.

8. Chernyshevskiy N.H. Éstetycheskiye otnosheniya yskusstva k deystvitel'nosty. M.: Hosudarstvennoe yzd-vo khudozhestvennoy lyteratury, 1955. - 220 s.

В статье раскрываются особенности влияния искусства на развитие доброжелательных отношений среди дошкольников. Эпизодически проанализировано психолого-педагогическую литературу и взгляды ученых на эту проблему. Исследуются основные взгляды ученых на воспитательные и развивающие функции искусства, эффективные способы эмоционального влияния на детей. Доказывается, что усвоение дошкольниками моральных ценностей с помощью искусства происходит в двух ее формах: восприятии искусства и создании художественного произведения. А также определяются основные методы и приемы формирования морального отношения дошкольников к сверстникам с помощью искусства, в частности – музыки.

Ключевые слова: воспитание сочувствия, доброжелательные взаимоотношения, интонирование, импровизация, взаимоотношения, доброжелательность, эмоциональное восприятие, сопереживание, музыкальная игра.

The article discusses features of the influence of art on the development of amiability relations among preschool children. The study purpose was to determine the influence of art (including music) in the process of forming friendly relationships

in preschool children. The psychological and educational literature, which highlighted that problem. We investigate the views of teachers and artists on educational and developmental functions of art, effective ways emotional impact on children. In the theoretical study of the problem of the study, it was shown that the use of art in the educational process of preschool children creates moral characteristics such as kindness and friendliness for art brings children helps build their relationship, arouses sympathy soul. Proved that a game based on perception and harping art is the mechanism e empathy experiences with the image of the child. It is proved that the assimilation by the preschoolers of moral values with the help of art takes place in its two forms: the perception of art and the creation of a work of art. Also defines the basic methods and techniques of shaping moral attitudes preschoolers to peer through works of art, including - music.

Keywords: education of sympathy, human and benevolent relations, intonation, improvisation, children of older under school age, amiability, relationships, emotional perception, empathy, dialogue, music game, during music play especially.